

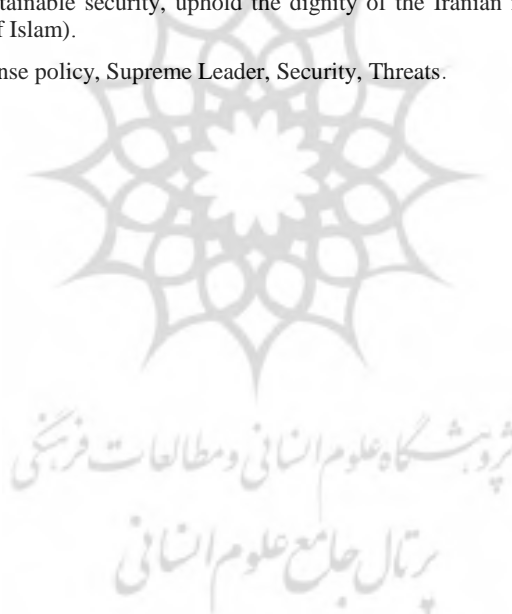
Developing a model of defense policies based on the statements of the Supreme Leader (May God protect him)

Seyed Mohammad Reza Rashidi Al Hashem¹ | Parviz Sabouri²

Abstract

Developing a model of defense policy according to the views of the society's leaders is a clear roadmap that directs the actions of individuals and social groups in society in facing threats. This research aims to develop a model of defense policy based on the statements of the Supreme Leader (May God protect him) using a phenomenological method and Colaizzi's seven-step technique. The research population consists of speeches and messages of the Supreme Leader of the Revolution from 1989 to 2022, from which 43 speeches were selected by purposive sampling method and coded by MAXQDA software. The findings indicate that His Eminence's (May God protect him) defense policy is an inclusive policy based on the teachings and values of the holy system of the Islamic Republic. The defense policy model obtained has 81 components, which has been proposed to defend the oppressed people of the world, ensure sustainable security, uphold the dignity of the Iranian nation and the Islamic Ummah (nation of Islam).

Keywords: Defense policy, Supreme Leader, Security, Threats.

-
1. Associate Professor of Sociology, Faculty of Humanities and Soft Power, Imam Hussein University of Officers and Guards Training, Tehran, Iran. dsr.rashidi@gmail.com.
  2. Ph.D. in Sociology of Iran's Social Issues, Islamic Azad University, Khalkhal Branch, Khalkhal, Iran. saboori.p@gmail.com

ارائه مدل سیاست‌های دفاعی با بهره‌گیری از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

سیدمحمدرضا رشیدی آل‌هاشم^۱ | پرویز صبوری^۲

۸

سال پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۶/۰۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۷/۲۴

صص: ۲۷۷-۲۴۷

شابا چاپ: ۶۳۲۸-۲۵۳۸
الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1402.5.8.11.3

چکیده

ارائه مدل سیاست دفاعی بر پایه اندیشه‌های رهبران جامعه، نقشه راه روشنی است که کنش‌های افراد و گروه‌های اجتماعی جامعه را در رویارویی با تهدیدها هدایت می‌کند. این پژوهش با هدف ارائه مدل سیاست دفاعی با بهره‌گیری از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و با استفاده از روش پدیدارشناسی و با تکنیک هفت‌مرحله‌ای کولایزی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل سخنرانی‌ها و پیام‌های رهبر معظم انقلاب از سال ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۱ می‌باشد که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، تعداد ۴۳ سخنرانی انتخاب و با نرم‌افزار MAXQDA عملیات کدگذاری انجام شده است. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست دفاعی معظم‌له (مدظله‌العالی)، سیاستی همه‌جانبه و براساس آموزه‌ها و ارزش‌های نظام مقدس جمهوری اسلامی است. مدل سیاست دفاعی به‌دست‌آمده دارای ۸۱ مؤلفه است که به‌منظور دفاع از مظلومان جهان، امنیت پایدار، عزتمندی ملت ایران و امت اسلامی ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: سیاست دفاعی، مقام معظم رهبری، امنیت، تهدیدها.

۱. دانشیار گروه قدرت نرم، دانشکده علوم انسانی و قدرت نرم، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، تهران.

ایران. dsr.rashidi@gmail.com

۲. دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال، خلخال، ایران؛ saboori.p@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

امنیت، یکی از نیازهای مهم و اساسی بشر است که توسعه و پیشرفت جوامع در سایه آن به دست می‌آید. از مهم‌ترین وظایف حکومت‌ها و زمامداران در طول تاریخ، فراهم کردن امنیت برای مردم در بخش‌های گوناگون فردی و اجتماعی است. امروزه با توجه به رشد وسایل ارتباط جمعی و آگاهی‌های عمومی، امکان سلطه و نفوذ در دیگر کشورها از طریق لشکرکشی‌های نظامی مقدور نیست؛ بنابراین سلطه‌گران اهداف شوم خود را با سیاست‌های چندوجهی (فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی و اجتماعی) در دیگر کشورها دنبال می‌کنند. مسلماً برای دفاع در برابر تهدیدات چندجانبه دشمن در حوزه‌های مختلف و حاکمیت و استقلال کشور، تعیین سیاست‌گذاری دفاعی اطمینان‌بخش، جامع و ترکیبی جزء وظایف و مأموریت‌های ذاتی رهبران و کارگزاران می‌باشد.

یکی از منابع سیاست دفاعی در هر کشور، دیدگاه عالی‌ترین مقام آن کشور است. عالی‌ترین مقام کشور با ارائه رهنمودهایی، راهبری جامعه را عهده‌دار بوده و با ایجاد انگیزه و ترغیب و هدایت فعالیت‌ها، در راه تحقق اهداف و آرمان‌های جوامع تلاش می‌نماید. عالی‌ترین مقام هر کشور به دلیل دارا بودن ویژگی‌هایی نظیر بصیرت‌دهنده، جهت‌دهنده و تحول‌دهنده بودن (نی‌نوس، ۱۳۷۷: ۳۰) ساختارها و روندهای جامعه را در کنار نخبگان فکری و ابزاری تحت تأثیر قرار می‌دهد.

سیاست دفاعی هر کشور یکی از پایه‌های نرم‌افزاری دفاع تلقی می‌شود که تأثیر به‌سزایی در استفاده بهینه دولت‌ها از ظرفیت‌هایشان به‌منظور رفع یا دفع تهدیدات امنیتی دارد. از این رو کیفیت و ماهیت سیاست دفاعی بر ضریب امنیتی کشور، تأثیر به‌سزایی دارد (وطن‌دوست و رستمی، ۱۳۹۹: ۱۲۵).

ویژگی‌های ژئوپلیتیکی ایران، ایدئولوژی انقلاب اسلامی، حمایت از نهضت‌های اسلامی در منطقه خاورمیانه، سیاست استقلال‌طلبانه نه شرقی نه غربی نظام جمهوری اسلامی، برخورداری از منابع زیرزمینی غنی و ... موجب شده است تا نظام سلطه، علاوه بر تشدید دشمنی‌ها در حوزه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، حاکمیت و امنیت ملی کشورمان را مورد هدف قرار دهد؛ بنابراین برای رفع تهدیدات همه‌جانبه، لزوم سیاست‌گذاری دفاعی همه‌جانبه از ضروریات است.

بر اساس اصل ۱۱۰ قانون اساسی، سیاست‌های کلی و راهبردی نظام جمهوری اسلامی در حوزه سیاست خارجی و دفاعی توسط رهبری تعیین و ابلاغ می‌شود؛ زیرا عالی‌ترین مقام کشور بر حسب وظایف، آگاهی و بینشی که دارد، تدابیری را اعلام می‌نماید که به لحاظ قانونی می‌تواند در تدوین سیاست دفاعی مورد استفاده قرار گیرد. در این راستا نحوه نگرش و پاسخگویی به تهدیدات و همچنین فهم دقیق‌ترین امنیت و منافع ملی کشور، جز با شناخت ادراک ذهنی و تدقیق در اندیشه‌های راهبردی عالی‌ترین مقام کشور ایران که ملهم از مکتب اسلام بوده و جایگاه منحصر به فرد به عنوان فقیه جامع‌الشرایط و عالم به زمان که در تمامی جریان‌های ضد استبدادی و استکباری در بیش از نیم قرن اخیر ردپای مشخصی داشته، امکان‌پذیر نیست.

در حالی که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) از بدو زعامت خود به‌طور مستمر در خصوص اهمیت آمادگی دفاعی در کشور نکات مهمی را مطرح کرده‌اند، اما محققان، کارگزاران و نیروهای مسلح، محورهای بیانات معظم‌له را به‌طور مطلق، ردیابی نکرده و این بیانات در حد کافی در سازمان نیروهای مسلح و سایر سازمان‌ها جاری‌سازی نشده است (محمدی فاتح و کریمی، ۱۳۹۹: ۷۱).

با عنایت به مباحث بیان‌شده، مسئله اساسی این پژوهش آن است که مدلی روشن، دقیق و جامع از سیاست دفاعی مبتنی بر گفتمان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) ارائه نشده است. همچنین در بعد اهمیت و ضرورت پژوهش می‌توان گفت: نتایج این پژوهش می‌تواند بستر ساز تولید ادبیات بومی اسلامی مبتنی بر بیانات معظم‌له شود؛ دوم اینکه این پژوهش می‌تواند زمینه مناسبی برای عملیاتی نمودن سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران را فراهم سازد. سوم اینکه نتایج این پژوهش فضای مناسبی برای عملیاتی نمودن مطالبات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در زمینه تولید ادبیات راهبردی دفاعی در بخش‌های مختلف فراهم می‌نماید. چهارم اینکه به امکان دفاع در مقابل هرگونه تهدید با استفاده از نیروهای مردمی کمک خواهد کرد.

همچنین چنانچه این پژوهش به خوبی انجام نشود، ممکن است امنیت پایدار به‌عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه یافتگی و حیات جامعه بشری تضعیف شود. دوم اینکه پیوستگی مردم با حکومت در دفاع از کیان ایران اسلامی با مشکل مواجه می‌شود. سوم اینکه اهداف و جهت‌گیری‌های معظم‌له در ترسیم سیاست دفاعی مورد غفلت و فراموشی قرار می‌گیرد.

ادبیات پژوهش

دفاع همه‌جانبه از تهدیدات کیان انقلاب اسلامی، نیازمند برخورداری از سیاست دفاعی جامع، دقیق و هوشمندانه است. مهم‌ترین هدف سیاست‌گذاری دفاعی کشورها، دفع تهدید علیه تمامیت ارضی، حاکمیت و استقلال کشور است (بارگر، ۲۰۰۵: ۱۵). سیاست، خط‌مشی‌ها و رهنمودهایی است که برای رهنمایی، تفکر، تصمیم و اقدامات مدیران و فرودستان آن‌ها در اجرای راهبرد سازمان تدوین می‌شود (پیرس و رابینسون، ۱۳۸۴: ۵۲). هرگونه بحث در مورد سیاست دفاعی، از مقوله دفاع و دفع تهدید ریشه می‌گیرد. دفاع مجموعه اقداماتی است که به منظور خنثی کردن، مهار و دفع عوامل زیان‌آور برای حفاظت از چیزی لازم است (فیصری، ۱۳۹۵: ۵۹)؛ همچنین به تدابیری که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و یا فناوری توسط یک یا چند کشور مؤتلفه اتخاذ می‌شود، دفاع می‌گویند. توانایی‌های دفاعی، بازدارندگی را تقویت می‌کنند و بازدارندگی نیز به این توانایی‌ها نیرو می‌بخشند. همچنین به حفظ و حمایت از ارزش‌هایی نظیر زندگی، مالکیت، آزادی، هویت ملی و تمامیت ارضی در برابر تهدیدات گوناگون، داخلی و خارجی و یا ساختاری دفاعی تلقی می‌گردد (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۴۴). دفاع الزام آحاد مسلمانان و حکومت اسلامی در آماده‌سازی و به کارگیری حداکثری قدرت‌های مادی و معنوی (اجتماعی، فرهنگی، نظامی، اقتصادی و سیاسی) برای کسب آمادگی دفاعی کافی به‌عنوان یک امر فطری، عقلی و شرعی و به منظور ایجاد بازدارندگی و ترساندن دشمنان (بالفعل، بالقوه، شناخته و ناشناخته) از تجاوز و تعرض به سرزمین مسلمین و مقابله با متجاوزان به کیان اسلامی است (هاشمیان‌فرد، ۱۳۸۸: ۳۷). براین‌مبنای خطراتی که امنیت و منافع یک واحد ملی را به چالش می‌کشد، در سایه عمل دفاع به حداقل رسیده و در پی آن آسیب‌پذیری جامعه مورد نظر کاهش می‌یابد.

هرگونه سیاست دفاعی مبتنی بر مدل و یا الگوی دفاعی است که دولت‌ها به‌عنوان نقشه راه تدوین می‌کنند. الگو دنباله طبیعی طرح نظری و تجربی مسئله تحقیق است که به‌صورت عملی نشانه‌ها و خط سیرهایی که برای اجرای کار مشاهده و تحلیل در نظر گرفته خواهند شد، به یکدیگر مرتبط می‌کنند (کیوی، ۱۳۸۷: ۱۵۴). الگوی سیاست دفاعی عبارت است از مجموعه‌ای از دانش‌ها و ارزش‌های دفاعی یک ملت که به‌گونه‌ای قاعده‌مند و توأم با انسجام درونی به بررسی

مسائل دفاعی یک جامعه پرداخته تا آن را در برابر خطرات و تهدیدات نظامی ایمن نماید و در جهت حصول به امنیت و تأمین منافع آن، به چاره‌جویی پردازد (سبحانی‌فر و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۵). برای مفهوم سیاست دفاعی، تعاریف متعددی ارائه شده است که به چند مورد از آن اشاره می‌شود:

- سیاست دفاعی مجموعه روش‌ها و تدابیری است که در جهت دفع یا کاهش پیامدهای حاصل از بروز یک تهدید امنیتی مورد توجه رهبران جامعه قرار می‌گیرد (کیوان حسینی و درودی، ۱۳۸۸: ۱۱).

- در تعریفی موسع، سیاست دفاعی به راهکارهای کلی طراحی شده یک دولت در حوزه‌های نظامی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برای دفع تهدیدات امنیتی اطلاق می‌شود. در این مفهوم سیاست دفاعی فرآیند هماهنگ کردن این ابزارها برای دفع تهدیدات و تأمین اهداف ملی است (کرمی، ۱۳۸۰: ۶۱).

- دائرةالمعارف نظامی و دفاعی بین‌المللی، در تعریف سیاست دفاعی به طرح‌ها، برنامه‌ها و اقدامات دولت برای تأمین امنیت در برابر تهدیدات نظامی خارجی در زمان صلح و جنگ و در برابر شورش‌های داخلی اشاره نموده است (حسینی، ۱۳۸۰: ۱۱۲).

دولت‌ها پس از ارزیابی تهدیدات بر مبنای سه ملاحظه، «توانایی» (آنچه تهدیدکننده می‌تواند انجام دهد)، «نیات» (آنچه تهدیدکننده می‌خواهد انجام دهد) و «آسیب‌پذیری‌ها» (نقاط ضعف برجسته‌باز یگر تهدیدکننده) باید سیاست دفاعی خود را به گونه‌ای طراحی و اجرا نمایند (کالینز، ۱۳۷۰: ۳۶) که تهدیدها به یک‌باره و یا به تدریج و به‌طور مرحله‌ای از بین روند. سیاست دفاعی هر دولت از «راهبرد امنیت ملی» نشأت می‌گیرد. در این ارتباط، مفاهیم دیگری چون «راهبرد دفاعی»، «دکترین دفاعی» معنا می‌یابد (زاهدی، ۱۳۸۶: ۱۸).

باید توجه داشت که اهداف سیاست دفاعی کشورها با توجه به آرمان‌ها و ارزش‌ها و میزان قدرت آن‌ها متفاوت است؛ ولی با کمی تساهل می‌توان بیان داشت که برای بیشتر دولت‌ها، اهداف زیر به‌عنوان اهداف عام در سیاست دفاعی آن‌ها ملحوظ نظر قرار می‌گیرد:

۱. رفع یا دفع تهدیدات؛
۲. پیشگیری از جنگ و مناقشات نظامی منطقه‌ای؛

۳. حل و فصل منازعات منطقه‌ای؛

۴. قدرت‌سازی و قدرت‌افزایی؛

۵. افزایش ضریب امنیت ملی کشور؛

۶. انسجام‌بخشی به راهبرد و برنامه‌های دفاعی کشور (زاهدی، ۱۳۸۶: ۱۱۷).

منابع تنظیم‌کننده سیاست دفاعی کشورها عبارت است از: ۱- قانون اساسی، ۲- سند چشم‌انداز بلندمدت کشور، ۳- دیدگاه عالی‌ترین مقام کشور (زاهدی، ۱۳۹۴: ۱۱۵). در نظام جمهوری اسلامی ایران مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به‌عنوان فرمانده کل قوا نقشی برجسته در تدوین اصول سیاست دفاعی کشور دارد. از این رو معرفت به اندیشه‌های دفاعی معظم‌له در خصوص دفاع، ما را در درک مبانی دفاعی جمهوری اسلامی ایران هدایت می‌نماید. مبانی و اندیشه‌های فکری هر شخص متأثر از عقاید و ارزش‌های اوست که در اثر تجربه زیسته خود کسب نموده است. بر این اساس سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) متأثر از ایمان‌مداری، حرکت در راستای دستورات الهی و تجربه انقلابیگری و هشت سال دفاع مقدس می‌باشد.

پیشینه پژوهش

جدول ۱- پیشینه پژوهش

ردیف	نویسندگان و روش مورد استفاده	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
۱	وطن‌دوست و رستمی (۱۳۹۹) روش توصیفی-تحلیلی	دستیابی به «الگوی سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه مقام معظم رهبری و فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی)»	در اندیشه سیاست دفاعی معظم‌له، کیفیت‌ها بر کمیت‌ها ارجحیت دارد؛ به‌عبارت‌دیگر، در نظام فکری ایشان نیروهای باکیفیت، محور قرار دارند.
۲	مرکزی مقدم (۱۳۹۹) روش توصیفی-تحلیلی	تهاجم فرهنگی و راهکارهای مقابله با آن در اندیشه رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) چیست؟	اهداف دشمن در تهاجم فرهنگی: ارزش‌های اسلامی، نظام اسلامی، مکتب تشیع و ذهن جوانان. روش‌های تهاجم فرهنگی دشمن به تفکیک شامل: تشکیک در مبانی اعتقادی و

			<p>دینی، غربی سازی جامعه و ترویج فساد در میان جوانان. راهکارهای مقابله با تهاجم فرهنگی: شناخت صحیح سیاست‌ها و برنامه‌های دشمن، دفاع عقلانی و منطقی از اسلام.</p>
۳	<p>محمدی فاتح و کریمی (۱۳۹۸) روش داده بنیاد</p>	<p>مفاهیم و مقوله‌های موردنظر در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) درباره آمادگی دفاعی نظامی چیست؟</p>	<p>مقوله‌های اصلی عبارت‌اند از: آمادگی نیروهای مسلح، اتحاد، ویژگی‌های نیروهای مسلح، مأموریت، تقویت نیروها، فرماندهی نیروهای، کسب تجارت، تعاملات نیروها، اقتدار نیروها، دستاوردهای نیروهای مسلح، خودکفایی، خدامحوری، مردم محوری، کار و تلاش جهادی و سازمان‌دهی نیروهای مسلح.</p>
۴	<p>سلمانی و همکاران (۱۳۹۷) روش تحلیل مضمون</p>	<p>الزامات دیدبانی براساس بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) کدام است؟</p>	<p>مضامین فراگیر شناسایی شده عبارت‌اند از: الزامات اطلاعاتی، راهبردی، مدیریتی، اعتقادی، اجتماعی و بصیرتی.</p>
۵	<p>حسینی و همکاران (۱۳۹۷)، روش توصیفی - تحلیلی</p>	<p>مؤلفه‌های اندیشه‌های دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در بعد منطقه‌ای و بین‌المللی چیست؟</p>	<p>راهبرد دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از طریق گفتمان‌سازی و دیپلماسی دفاعی برای عرصه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است و این استراتژی متناسب با پیچیدگی‌ها و تنوع عرصه‌های تهاجم دشمنان و با توجه به شرایط سیاسی - امنیتی منطقه، در پی تغییرات در صف‌بندی‌ها و تحولات منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای می‌باشد.</p>
۶	<p>قاضی میرسعید و همکاران (۱۳۹۶) روش تحلیل مضمون</p>	<p>ساخت درونی قدرت نیروهای مسلح برای جنگ‌های آینده از منظر فرماندهی معظم کل قوا</p>	<p>چهار مضمون قابلیت‌سازی در فناوری و نیروی انسانی، عزم راسخ و اتحاد ملی، قدرت نظامی دانش‌محور و قدرت معنوی ولایت محور به‌عنوان مضامین فراگیر</p>

ساخت درونی قدرت ارائه شده است.	چگونه است؟		
اندیشه‌های دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به شکل واقع‌گرایانه و بر مبنای ملاحظات اخلاقی (اسلامی) صورت‌بندی و بازتعریف شده و اهداف و راهبردهای نظامی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) عموماً در راستای فعال‌سازی الگوهای معطوف به بازدارندگی فعال و موارد چالش‌های ناشی از بروز تحولات جدید در مناطق فوری امنیتی کشور است.	راهبرد دفاعی ایران از منظر آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟	برزگر و رضایی (۱۳۹۵) روش توصیفی - تحلیلی	۷
در این تحقیق، داشتن نظریه دفاعی امنیتی وسیله‌ای در تحکیم و حفظ ثغور سرزمین و حفظ منافع ملی شناخته شده و مسئولین بخش‌های اجرایی می‌بایست در اصلاح اهل و عمران بلاد مسئولیت خود را ایفا نمایند.	اصول و مؤلفه‌های الگوی دفاعی امنیتی از دیدگاه اسلام با تأکید بر بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟	مراد پیری (۱۳۹۵) روش توصیفی - تحلیلی	۸

بررسی پیشینه تجربی پژوهش نشان می‌دهد با توجه به اهمیت موضوع امنیت و سیاست‌های دفاعی از منظر مقام عالی جمهوری اسلامی ایران، پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته که هر کدام به ابعاد و مؤلفه‌های دفاعی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پرداخته‌اند. خلاء ای که در این پژوهش‌ها مشهود است و پژوهش حاضر سعی در جبران آن بوده این است که در این پژوهش‌ها به مقوله دفاع و سیاست‌های دفاعی به‌طور همه‌جانبه پرداخته نشده و همچنین روش‌های بکار گرفته شده (به‌جز پژوهش قاضی میرسعید و همکاران)، به‌صورت صرفاً توصیفی - تحلیلی است.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش کیفی است و برای تبیین و جستجوی وحدت معنایی و توصیف درست بیانات و سخنرانی‌ها از روش پدیدارشناسی استفاده شده است. رویکردهای مختلفی از سوی پژوهشگران بنا به هدف و حوزه مطالعاتشان در انجام روش پدیدارشناسی وجود دارد؛ روش بکار گرفته شده در

این پژوهش، پدیدارشناسی توصیفی (متعالی) است؛ چراکه این روش زمینه‌ای پویا از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) ارائه داده و بر دیدگاه معظم‌له (مدظله‌العالی) بدون استفاده از هرگونه تغییر متمرکز می‌شود. به علاوه این روش به پژوهشگران این امکان را می‌دهد که دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) را بی‌آنکه تفسیر یا شک در کیفیت بیانات نماید، توصیف و تحلیل کنند. در این پژوهش از تکنیک هفت مرحله‌ای کولایزی (۱۹۷۸) استفاده شده است. این مراحل شامل: ۱- مطالعه چندین باره مجموعه بیانات نمونه‌گیری شده از سال ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۱ برای درک و فهم اولیه، ۲- مشخص کردن جملات و عبارات مهم پس از خواندن چندباره متن، ۳- در این مرحله که به فرمول‌بندی معروف است؛ بدون دخالت پیش‌فرض‌های محقق، مفاهیم استخراج شده که بیانگر معنی و قسمت اساسی تفکر معظم‌له است، توضیح داده می‌شود. ۴- سازمان‌دهی مفاهیم استخراج شده براساس تشابه و تمایز آن‌ها در قالب خوشه‌هایی از تم‌ها بنا به تخیل محقق، ۵- در این مرحله نتایج به صورت کلی‌تر در مورد عناصر مهم برای مدل سیاست دفاعی با هم پیوند یافته و در دسته‌های کلی‌تری ترکیب شدند. ۶- صورت‌بندی و توصیف جامعی از ابعاد و مؤلفه‌های سیاست دفاعی در قالب ضمائم سوم مشخص با بیانی واضح و بدون ابهام، ۷- استفاده از معیار اعتمادپذیری برای استحکام بیشتر داده‌ها. در این مرحله نحوه استخراج واحدهای معنایی، دسته‌بندی خوشه‌های موضوعی و تخصیص هر خوشه به هسته مرکزی، توسط سه نفر از خبرگان و پژوهشگران داوری شد که ضریب توافق آن‌ها ۸۵ درصد به دست آمد که اطمینان‌پذیری داده‌ها را تأیید کرد. روش نمونه‌گیری بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) هدفمند- نظری است. به طوری که با مراجعه به پایگاه رسمی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به نشانی (<https://farsi.khamenei.ir>) و مجموعه بیانات گردآوری شده در لوح فشرده «حدیث ولایت» مفاهیم و مضامینی که در دیدارها و سخنرانی‌های مردمی پیرامون سیاست دفاعی، امنیت و دفاع ایراد نمودند احصاء و با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA تحلیل شد. به دلیل اینکه حجم نمونه در تحقیقات کیفی، ارتباط تنگاتنگی با میزان اشباع‌پذیری دارد تا کامل شدن تمام سطوح مقوله‌های پارادایمی، تحلیل بیانات معظم‌له ادامه یافت و در مجموع ۴۳ مورد از سخنرانی‌ها تحلیل شد. به عبارت دیگر، نمونه‌گیری در دو مرحله انجام شد؛ ابتدا با روش هدفمند، سخنرانی‌ها و بیانات مرتبط با مفاهیم سیاست دفاعی انتخاب و سپس در نمونه‌گیری نظری، برای عمق بخشیدن به داده‌ها و

گردآوری داده‌های بیشتر در مورد طبقه‌ها و مقوله‌های سیاست دفاعی تا رسیدن به اشباع نظری، این فرایند ادامه یافت. مشخصات دیدارها و سخنرانی‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) که مورد تحلیل واقع شد بدین شرح است:

جدول ۲- مشخصات دیدارها و سخنرانی‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پیرامون سیاست دفاعی

ردیف	مخاطبین دیدارها	تاریخ
۱	بیانات در دیدار فرماندهان سپاه	۱۳۶۹/۶/۲۹
۲	بیانات در دیدار جمعی از آزادگان و مسئولان بنیاد مستضعفان و جانبازان	۱۳۶۹/۶/۷
۳	بیانات در جمع ادبا، شعرا و هنرمندان استان آذربایجان شرقی	۱۳۷۲/۵/۸
۴	بیانات در دیدار نیروهای حاضر در مانور ذوالفقار	۱۳۷۶/۷/۵
۵	بیانات در جلسه پرسش و پاسخ با جوانان در دومین روز از دهه فجر	۱۳۷۷/۱۱/۱۳
۶	بیانات در دیدار جمعی از جوانان	۱۳۷۷/۲/۷
۷	بیانات در مراسم فارغ‌التحصیلی جمعی از پرسنل نیروی انتظامی	۱۳۷۹/۷/۱۸
۸	بیانات در دیدار اعضای شورای تأمین استان‌ها	۱۳۷۹/۱۱/۲۵
۹	بیانات در دیدار اعضای ستادهای نماز جمعه	۱۳۸۱/۵/۵
۱۰	بیانات در دیدار اساتید دانشگاه شهید بهشتی	۱۳۸۲/۲/۲۲
۱۱	بیانات در پایگاه هوایی شهید نوژه همدان	۱۳۸۳/۴/۱۸
۱۲	بیانات در مراسم مشترک دانشگاه‌های افسری ارتش	۱۳۸۴/۹/۳۰
۱۳	بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی	۱۳۸۵/۳/۲۹
۱۴	بیانات در دیدار مردم گرمسار	۱۳۸۵/۸/۲۱
۱۵	بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی	۱۳۸۶/۱/۳۱
۱۶	بیانات در دیدار میهمانان شرکت‌کننده در چهارمین مجمع جهانی اهل بیت (علیهم‌السلام)	۱۳۸۶/۵/۲۸
۱۷	بیانات در دیدار معلمان استان فارس	۱۳۸۷/۲/۱۲
۱۸	خطبه‌های نماز جمعه تهران	۱۳۸۷/۶/۲۹
۱۹	بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت	۱۳۸۷/۹/۲۴
۲۰	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی‌بن‌موسی‌الرضا (علیه‌السلام)	۱۳۸۸/۱/۱
۲۱	بیانات در دیدار جمعی از مردم استان گیلان	۱۳۸۹/۱۰/۸
۲۲	بیانات در دیدار دست‌اندرکاران کنگره آیت‌الله مرعشی	۱۳۸۹/۱۱/۱۸

۱۳۹۰/۵/۱۶	بیانات در دیدار مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران	۲۳
۱۳۹۰/۶/۹	خطبه‌های نماز عید سعید فطر	۲۴
۱۳۹۰/۸/۱۹	بیانات در دانشگاه افسری امام علی (علیه‌السلام)	۲۵
۱۳۹۱/۸/۱۰	بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان	۲۶
۱۳۹۱/۱۱/۱۹	بیانات در دیدار فرماندهان و جمعی از کارکنان نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران	۲۷
۱۳۹۲/۱۲/۲۰	بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی	۲۸
۱۳۹۳/۵/۱	بیانات در دیدار دانشجویان	۲۹
۱۳۹۴/۱/۱	بیانات در حرم مطهر رضوی	۳۰
۱۳۹۴/۷/۱۵	بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی دریایی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	۳۱
۱۳۹۴/۹/۴	بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج	۳۲
۱۳۹۵/۷/۲۸	بیانات در دیدار نخبگان علمی جوان	۳۳
۱۳۹۵/۹/۲۳	بیانات در مراسم جشن تکلیف دانش‌آموزان	۳۴
۱۳۹۶/۹/۲	بیانات در اجلاس محبان اهل بیت (علیهم‌السلام)	۳۵
۱۳۹۶/۱۰/۱۹	بیانات در دیدار مردم قم	۳۶
۱۳۹۶/۱۲/۲۴	بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری	۳۷
۱۳۹۷/۹/۴	بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی	۳۸
۱۳۹۷/۱۱/۱۹	بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش	۳۹
۱۳۹۸/۵/۳۰	بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت	۴۰
۱۳۹۸/۱۱/۲۶	بیانات در دیدار مداحان اهل بیت (علیهم‌السلام)	۴۱
۱۳۹۹/۲/۲۸	بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویی	۴۲
۱۳۹۹/۱۱/۱۵	بیانات در ارتباط تصویری با مداحان	۴۳

سؤالات پژوهش

- سؤال اصلی

مدل سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) چگونه است؟

- سؤالات فرعی

- ۱- راهبردهای سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) چگونه است؟
- ۲- شرایط علی سیاست‌های دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) چگونه است؟

- ۳- پیامدهای سیاست‌های دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) چگونه است؟
- ۴- تنگناهای سیاست‌های دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) چگونه است؟
- ۵- بسترهای سیاست‌های دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) چگونه است؟

یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که بیان شد، شیوه استخراج مفاهیم و دسته‌بندی تم‌ها، با تکنیک کولایزی انجام شده است. متن سخنرانی‌های بیان‌شده وارد نرم‌افزار MAXQDA شد و تحلیل داده‌ها در هفت گام به روش کولایزی بدین نحو انجام گردید:

۱- مطالعه چندباره متن سخنرانی‌ها

متن سخنرانی‌ها برای فهم کلیتشان چندین بار مطالعه گردید. در طول این فرایند تلاش شد تصورات و پیش‌فهم‌های محقق در پرائتز قرار گرفته و از آنچه معظم‌له از سیاست دفاعی و ابعاد و مقوله‌های آن بیان کردند، فهم کلی صورت گیرد. پرائتزگذاری^۱ واژه‌ای هوسرلی است (۱۹۱۳) که محقق پدیده را برای بازرسی محکم نگه می‌دارد (محمدپور، ۱۳۹۳: ۲۳۸). به عبارت دیگر در مرحله اول هر ۴۳ سخنرانی به صورت جداگانه مطالعه شد تا معنای فردی بدون مقایسه با دیگر سخنرانی‌ها دریافت شود. محققان در این مرحله با در نظر گرفتن تعلیق پیش‌فرض‌های خود، به فهم کلیت سخنرانی‌ها پرداختند.

۲- شناسایی عبارات مهم

بعد از به دست آمدن احساسی از کلیت سخنرانی‌ها در نتیجه خوانش آن‌ها، در این مرحله عباراتی که حاوی اطلاعاتی در زمینه دفاع، امنیت و سیاست دفاعی است شناسایی شدند. با حذف عناصر غیرضروری و بی‌ربط به موضوع پژوهش، تعداد ۸۱ عبارت که دارای مفاهیم و مضامینی از پدیده سیاست دفاعی بودند، شناسایی شد که در جدول شماره ۲ برای نمونه عبارات شناسایی شده در دیدارهای مختلف آورده می‌شود:

جدول ۳- عبارات مهم اولیه استخراج شده

نمونه عبارات اولیه شناسایی شده
<p>«... کشور باید به عزت علمی برسد. هدف هم باید مرجعیت علمی باشد در دنیا.»</p> <p>«انحرافات اقتصادی، منفعت‌پرستی و گران‌فروشی، موجب فلج شدن مردم و ناراحتی آنان می‌گردد.»</p> <p>«باید هرچه می‌توانیم این بیماری، این درد بزرگ، این ضایعهٔ دل‌بستگی به دنیا را در خودمان کم کنیم.»</p> <p>«در مقابل فعالیت دشمن، کشور نباید در حال انفعال به سر ببرد.»</p> <p>«هر ضربه‌ای که در طول تاریخ ما مسلمانان خوردیم، از ضعف قدرت تحلیل بود...»</p> <p>«امروز در منطقه‌ی ما روحیه‌ی بیداری اسلامی بر بسیاری از ملت‌ها و کشورها حاکم است.»</p> <p>«تا این دشمن وجود دارد، تهدید هست تا تهدید هست، فکر و آمادگی دفاع باید باشد.»</p> <p>«امنیت، زیرساخت همه پیشرفت‌های یک ملت است»</p> <p>«ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران و نیروی انتظامی در کشور ما سربازان آرمان‌های بلند انسان‌اند.»</p> <p>«عامل اصلی مشکلات فراوان منطقه «مستکبر اعظم و شیطان اکبر» یعنی آمریکا است...»</p> <p>«در مبارزه‌ی مظلوم با ظالم و ستمگر هیچ مرزی وجود ندارد.»</p> <p>«امروز فلسطین مسئله اول دنیای اسلام است..»</p> <p>«ازدواج بهنگام و بدون تأخیر یکی از کارهای لازم و واجب است.»</p> <p>«امروز بیش از گذشته هم حتی گفتمان عدالت‌طلبی و رفع تبعیض و مبارزه‌ی با فساد در کشور مستقر و حاکم است.»</p>

۳- کشف مفاهیم (واحد‌های معنایی)

سومین گام در تکنیک کولایزی (۱۹۷۸)، فرمول‌بندی و کشف و استخراج مفاهیم از عبارات مهم است. بعد از مشخص شدن عبارات مرتبط با پدیده سیاست دفاعی، محققان با ذهنیت جامعه‌شناختی و استفاده از فرایند تغییر مبتنی بر تخیل زبان طبیعی سخنران، تم‌ها و مفاهیم را استخراج نمودند. مجموعه مفاهیمی که در این مرحله کشف شد، ۸۱ مفهوم بود که در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۴- استخراج مفاهیم از عبارات مهم اولیه

مفاهیم استخراج شده
<p>بی‌تفاوتی به اتفاقات در کشور، اتمام دوران بزن دور، سیاست تهاجمی، انفعال‌گرایی، عدم حضور در صحنه‌های انقلاب، عزت علمی، پیشرفت، شرکت‌های دانش‌بنیان، مرجعیت علمی، برخورد با ظالم، توسعه</p>

اعتماد در میان کشورها، دیپلماسی پیشگیرانه، نقش آفرینی در مسائل منطقه، دفاع از مظلومان جهان، دفاع از فلسطین، یمن و ... هوشیاری، تدبیر در امور، قدرت تحلیل، تبیین آرمان‌های انقلاب، بصیرت افزایی، روشنگری، عقب‌ماندگی فرهنگی، نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد، تهاجم فرهنگی، جنگ نرم فرهنگی، نفوذ فرهنگی، استقامت، تحرک جهادی، شجاعت، دور زدن تحریم‌ها، دلبستگی به دنیا، زرق و برق دنیا، دوری از تقوا و معنویت، انقلاب مردمی، قدس شریف، قلب جهان اسلام، آمریکا، اسرائیل؛ انگلیس، مستکبر اعظم، نوآوری، خودکفایی، کارآمدی، مردمی بودن، سازمان‌دهی دقیق در نیروهای مسلح، تقویت بنیه دفاعی، سیاست بازدارندگی، نهضت بیداری اسلامی، برآیند انقلاب اسلامی، مقاومت در برابر استکبار، یکپارچگی سیاست‌ها، دفاع ترکیبی، کاهش وابستگی به نفت، نظام مردمی، دولت مردمی، حمایت از تولید داخلی، مدیریت مصرف، خیانت‌های بزرگ، استفاده بهینه از زمان و مکان، خودباوری اقتصادی، برخورداری از انرژی، آبراهه تنگه هرمز، جهان اسلام، مدیریت منابع ارزی، قطع وابستگی به خارج، پرهیز از تجمل‌گرایی، امنیت زیرساخت توسعه، عزت ملی در عرصه فرهنگی، عوامل انحطاط و عقب‌ماندگی، نظامی، سیاسی و اقتصادی، پیری جمعیت، امنیت اساسی‌ترین نیاز، امنیت مقوله‌ای عینی، آبروی جامعه اسلامی، فرهنگ درست‌کار، تکثیر نسل، سیاست‌های جمعیتی، تأمین امنیت اقتصادی، خوش‌بینی به آینده، امیدآفرینی، شکاف اقتصادی

۴- سازمان‌دهی مفاهیم براساس تشابه و تمایز

چهارمین گام در تکنیک کولایزی، فرمول‌بندی مفاهیم کشف‌شده در قالب خوشه‌هایی از تم‌هاست (محمدپور، ۱۳۹۳: ۲۴۴). در این مرحله پژوهشگران مفاهیم استخراج‌شده را براساس تشابه و تمایز آن‌ها در دسته‌های موضوعی به شرح جدول زیر دسته‌بندی نمودند:

جدول ۵- استخراج خوشه‌های موضوعی با فرمول‌بندی مفاهیم کشف‌شده

ردیف	مفاهیم استخراج‌شده (۸۰ مورد)	خوشه‌های موضوعی (۲۳ مورد)
۱	عزت علمی، پیشرفت، شرکت‌های دانش‌بنیان، مرجعیت علمی	جامعه دانش‌بنیان
۲	برخورد با ظالم، دفاع از مظلومان جهان، دفاع از فلسطین، یمن و ...	دفاع از مظلومان جهان
۳	بی‌تفاوتی به اتفاقات در کشور، انفعال‌گرایی، عدم حضور در صحنه‌های انقلاب	بی‌تفاوتی مردم
۴	هوشیاری، تدبیر در امور، قدرت تحلیل، تبیین آرمان‌های انقلاب، بصیرت افزایی، روشنگری	جهاد تبیین
۵	عقب‌ماندگی فرهنگی، تهاجم فرهنگی، جنگ نرم فرهنگی، نفوذ فرهنگی	تهاجم فرهنگی
	استقامت، تحرک جهادی، شجاعت، دور زدن تحریم‌ها	مدیریت جهادی

۷	دل‌بستگی به دنیا، زرق و برق دنیا، دوری از تقوا و معنویت	دنیاطلبی
۸	قدس شریف، قلب جهان اسلام	مسئله فلسطین
۹	نوآوری، خودکفایی، کارآمدی، مردمی بودن، سازمان‌دهی دقیق در نیروهای مسلح	توانمندی نیروهای مسلح
۱۰	آمریکا، اسرائیل؛ انگلیس، مستکبر اعظم	دشمنان اصلی امت اسلامی
۱۱	اتمام دوران بزن دور، سیاست تهاجمی	تهدید در برابر تهدید
۱۲	تقویت بنیه دفاعی، سیاست بازدارندگی	اقدامات پیشگیرانه
۱۳	نهضت بیداری اسلامی، برآیند انقلاب اسلامی، مقاومت در برابر استکبار	بیداری اسلامی در منطقه
۱۴	یکپارچگی سیاست‌ها، دفاع ترکیبی	دفاع همه‌جانبه
۱۵	توسعه اعتماد در میان کشورها، دیپلماسی پیشگیرانه، نقش آفرینی در مسائل منطقه	دیپلماسی فعال
۱۶	کاهش وابستگی به نفت، حمایت از تولید داخلی، مدیریت مصرف، استفاده بهینه از زمان و مکان، خودباوری اقتصادی، مدیریت منابع ارزی و قطع وابستگی به خارج، پرهیز از تجمل‌گرایی و فرهنگ درست‌کار، تأمین امنیت اقتصادی	اقتصاد مقاومتی
۱۷	برخورداری از انرژی، آبراهه تنگه هرمز، جهان اسلام	اهمیت منطقه خلیج فارس
۱۸	تکثیر نسل، سیاست‌های جمعیتی، پیری جمعیت	پیری جمعیت
۱۹	امنیت زیرساخت توسعه، امنیت اساسی‌ترین نیاز، امنیت مقوله‌ای عینی، آبروی جامعه اسلامی	امنیت پایدار
۲۰	نظام مردمی، انقلاب مردمی، دولت مردمی	مردم‌سالاری دینی
۲۱	خوش‌بینی به آینده، امیدآفرینی، نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد	امید به آینده
۲۲	عزت ملی در عرصه فرهنگی، نظامی، سیاسی و اقتصادی	عزت‌مندی ملت ایران و امت اسلامی
۲۳	عوامل انحطاط و عقب‌ماندگی، شکاف اقتصادی، خیانت‌های بزرگ	تبعیض و فساد

۵- ترکیب تم‌ها در دسته‌های کلی‌تر

گام پنجم که با ترکیب تم‌ها و مونتاژ خوشه‌های موضوعی به منظور نشان دادن الگو و روابط بین عناصر در کل تجربه ظهور می‌کند، با خلاقیت و تخیل محقق صورت می‌گیرد؛ بنابراین هدف محققان در این مرحله آشکار شدن دسته‌های کلی‌تر با بینش شهودی محققان از طریق متصل شدن مجموعه‌ای از خوشه‌های موضوعی است.

جدول ۶- کشف دسته‌های کلی‌تر

دسته‌های کلی‌تر (۵ مورد)	خوشه‌های موضوعی (۲۳ مورد)	ردیف
شرایط علی	اهمیت منطقه خلیج فارس، مسئله فلسطین، بیداری اسلامی در منطقه، دشمنان اصلی امت اسلامی	۱
بسترها	مردم‌سالاری دینی، جامعه دانش‌بنیان	۲
تنگناها	دنیاطلبی، بی‌تفاوتی مردم، تهاجم فرهنگی، تبعیض و فساد، پیری جمعیت	۳
راهبردها	اقتصاد مقاومتی، تهدید در برابر تهدید، توانمندی نیروهای مسلح، امید به آینده، جهاد تبیین، اقدامات پیشگیرانه، دیپلماسی فعال، مدیریت جهادی، دفاع همه‌جانبه	۴
پیامدها	دفاع از مظلومان جهان، امنیت پایدار، عزتمندی ملت ایران و امت اسلامی	۵

۶- تفسیر و تحلیل پدیده سیاست دفاعی

از نظر کراسول، مرحله تفسیر روش تحلیل پدیدارشناسی به دو بخش توصیف محتوایی (چه چیزی رخ داده) و توسعه یک توصیف ساختاری (چگونگی مرتبط بودن مقولات با پدیده) یا به عبارتی توسعه ماهیت و جوهره تقسیم می‌شود (کراسول، ۲۰۰۷) که در این پژوهش ابتدا توصیف محتوایی ابعاد و مقوله‌های سیاست‌های دفاعی و در ادامه در قالب مدل پارادایمی نحوه دسته‌بندی و مرتبط بودن مقوله‌های سیاست دفاعی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) ارائه می‌شود. بر اساس تحلیل سخنرانی‌ها و بیانات رهبر معظم انقلاب، شرایطی که موجب تنظیم الگوی سیاست دفاعی منحصر به فرد مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شده در چهار مقوله عمده تقلیل یافته است که عبارت‌اند از: اهمیت منطقه خلیج فارس، مسئله فلسطین، بیداری اسلامی در منطقه، دشمنان اصلی امت اسلامی.

منطقه خلیج فارس به دلیل برخورداری از آبراهه‌های مهم و استراتژیک و منابع عظیم انرژی همواره مورد توجه استکبار جهانی و حضور آن‌ها در منطقه بوده است. لشکرکشی به خلیج فارس، حمله به افغانستان و عراق و ایجاد انقلاب‌های مخملی در بعضی از کشورهای آسیای میانه و قفقاز و شعار خاورمیانه بزرگ، همگی نشان‌دهنده اهمیت این منطقه است. رهبر معظم انقلاب با علم به این تحولات و اهمیت منطقه به دولت‌های منطقه خاورمیانه به‌ویژه حاشیه خلیج فارس یادآور می‌شود که: «اکنون وقت آن است که دولت‌ها در کشورهای اسلامی از بیداری و روحیه

تسلیم‌ناپذیری ملت‌های خود استفاده کنند و با تکیه به ایمان اسلامی آنان، از موضعی برابر و همسنگ مسائل خود را با دولت‌های بزرگ حل کنند و هیچ اولوی را برای آن‌ها قائل نشوند». رهبر معظم انقلاب اسلامی با این نگاه است که فرمودند: «امروز نگاه کنید در خلیج فارس چه خبر است. این دولت‌هایی که هستند احساس می‌کنند مرگ حیات شیشه‌ای زندگی‌اشان در دست آمریکاست.»

مسئله فلسطین و توانایی درک وضعیت متغیر آن، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی است که الگوی سیاست دفاعی جمهوری اسلامی را تعیین می‌کند. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌فرمایند: «امروز فلسطین مسئله اول دنیای اسلام است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۹/۲). «مسئله فلسطین خیلی مسئله مهمی است، ما نمی‌توانیم مسئله فلسطین را رها کنیم» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۹/۴). نیز معتقدند: «همه تلاش‌های دشمن متوجه این می‌شود که امت اسلامی را از یاد فلسطین غافل کند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۱۰/۲۹).

بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا که منجر به دمی‌نوی تغییر حاکمان مستبد و یادی استکبار شده و به عبارتی تقویت اسلام سیاسی را در بین ملت‌های کشورهای اسلامی به وجود آورده، از مقوله‌هایی است که در تعیین شرایط علی سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) مشهود است. از نظر ایشان «امروز در آفریقا، آسیا، خاورمیانه، اروپا و آمریکای لاتین، ملت‌ها و به‌ویژه مسلمانان علیه آمریکا شعار می‌دهند. مبدأ این تحول که در طول تاریخ بیداری ملت‌ها بی‌نظیر است از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ناشی می‌شود» (امام خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۶/۲۹). معظم‌له در خطاب به مرتجعین منطقه می‌فرمایند: «بیداری اسلامی که سخنگویان جبهه استکبار و ارتجاع حتی از به زبان آوردن نام آن نیز پرهیز می‌کنند و می‌ترسند...» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۲/۹). ایشان یکی از برآیندهای انقلاب اسلامی ایران را بیداری اسلامی دانسته و می‌فرمایند: «امروز شاهد پدیده‌هایی هستیم که تحقق یافته یا در آستانه ظهورند: تحرک جدید نهضت بیداری اسلامی براساس الگوی مقاومت در برابر سلطه آمریکا و صهیونیسم» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۱۹). نیز معتقدند: «امروز در منطقه ما روحیه بیداری اسلامی بر بسیاری از ملت‌ها و کشورها حاکم است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۹/۴).

یکی دیگر از شرایطی که منطق نگرانی امنیتی ایران را از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) تبیین نموده و نحوه سیاست‌گذاری دفاعی را سمت‌وسو می‌بخشد، دشمنی قسم خوردگان نظام اسلامی یعنی آمریکا (شیطان بزرگ) و رژیم منحوس صهیونیستی با نظام جمهوری اسلامی است. در واقع از نظر امام خامنه‌ای ناامنی‌های منطقه خاورمیانه، ظهور گروه‌های افراطی سلفی و دنباله‌روی مرتجعین عرب از سیاست‌های استکباری، حاصل تلاش‌های آمریکای جنایتکار و نوچه آن رژیم غاصب صهیونیسم است. ایشان در بیاناتشان ابراز داشتند: «سیاست آمریکا در منطقه ایجاد ناامنی است... دستگاه‌های استکباری و در رأس آن‌ها آمریکا، ملت‌ها را در منطقه به تدریج بدبخت می‌کند؛ هدف آن‌ها این است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱/۱). «عامل اصلی مشکلات فراوان منطقه «مستکبر اعظم و شیطان اکبر» یعنی آمریکا است...» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۹/۲۳). نیز فرمودند: «...هدفشان این است که این منطقه را با محوریت رژیم صهیونیست، متعلق به خودشان کنند و حاکمیت خودشان را در آنجا مستقر کنند؛ یک استراتژیست با نگاه به نقشه دشمن در این منطقه، باید بداند که چه باید انجام بدهد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۶/۱۴). ایشان می‌فرمایند: «تا این دشمن وجود دارد، تهدید هست. تا تهدید هست، فکر و آمادگی دفاع باید باشد، ما در فکر دفاعیم» (امام خامنه‌ای، ۶۸/۸/۲۹). ایشان در تعریف دشمن و لانه اصلی توطئه‌ها می‌فرمایند: «لانه اصلی توطئه علیه ملت ایران کجاست؟ پاسخ به این سؤال، دشوار نیست. هرگاه نام دشمن برده می‌شود ذهن ملت ایران متوجه دولت آمریکا می‌شود... مرکز توطئه اینجاست، البته دشمنان دیگری هم هستند... دشمن صهیونیستی هم هست... دولت انگلیس خبیث هم با ملت ایران دشمنی می‌کند.» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۱/۱)؛ بنابراین تا این دشمنان هستند دفاع ادامه دارد. «تا این دشمن وجود دارد، تهدید هست؛ تا تهدید هست، فکر و آمادگی دفاع باید باشد» (امام خامنه‌ای، ۶۸/۸/۲۹).

مردم‌سالاری دینی و مردم‌باوری نیروهای مسلح و سایر کارگزاران نظام جمهوری اسلامی از بسترهای سیاست دفاعی و شاخص‌های اقتدار و قدرت نرم است. از نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) مردم نقش محوری و تعیین‌کننده در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی دارند به طوری که معتقدند: «انواع توطئه‌ها و ترفندها را در این سی‌وچند سال از آنان [دولت‌های مستکبر غربی و آمریکا] دیده‌ایم. چیزی که مکر آنان را نقش‌برآب کرده است، در اصل دو عامل اساسی

است: ایستادگی بر سر اصول اسلامی و حضور مردم در صحنه. این دو عامل در همه جا کلید فتح و فرج است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۲/۹)؛ همچنین می‌فرمایند: «نظام جمهوری اسلامی متکی به مردم است و مردم هم با ایمان و روحیه و اعتقاد خود به این نظام علاقه‌مند و دل‌بسته‌اند و از آن دفاع می‌کنند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۲/۲/۲۲). مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) تصریح نموده‌اند: «معلوم شد که آنچه برای یک ملت مهم است، تکیه به استعداد درونی خود، اعتماد به خود و عدم تکیه به دشمنان است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۱/۱). نیز می‌فرمایند: «دفاع ما دفاع مردمی بود. امروز هم هرگاه برای نظام اسلامی، خدای ناخواسته، مشکلی پیش آید، باز حل آن مشکل، حل مردمی است. نظام مردمی، انقلاب مردمی، دولت مردمی است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۲/۵/۸).

استقرار جامعه دانش‌بنیان از مفاهیم سه‌گانه‌ای است که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در شعار نوروزی سال ۱۴۰۱ خطاب به ملت ایران بیان داشتند. برای عملیاتی شدن چنین جامعه‌ای تولید و انتشار دانش از مؤلفه‌های اساسی است. ایشان در سال‌های گذشته نیز به لزوم توجه به دانش و مرجعیت علمی کشور تأکید داشتند. «... کشور باید به عزت علمی برسد. هدف هم باید مرجعیت علمی باشد در دنیا» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۹/۲۴). ایشان در دیدار با نخبگان علمی جوان می‌فرمایند: «یکی از چیزهایی که می‌تواند چرخه علم و فناوری را و حمایت از نخبگان را در کشور حساسی به حرکت در بیاورد، شرکت‌های دانش‌بنیانی است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۷/۲۸).

از تنگناهایی که از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) معرفی شده، دنیاطلبی و دل‌بستگی به مادیات است. ایشان می‌فرمایند: «... چیزی که اسلام را نجات می‌دهد، اسلام است، معنویت است، فضیلت است، بی‌اعتنایی به زرق و برق‌هاست» (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۷/۲/۷) در خطبه‌های نماز جمعه می‌فرمایند: «باید هر چه می‌توانیم این بیماری، این درد بزرگ، این ضایعه دل‌بستگی به دنیا را در خودمان کم کنیم» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۶/۲۹). ایشان راه‌هایی از این جنبه دنیاطلبی را توجه بر خلوص و معنویت دانسته و می‌فرمایند: «سعی کنید هر چه می‌توانید روح و خلوص دینی و تقوا را در کار و عمل خود تقویت کنید» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۲/۱۷).

از تنگناهای دیگری که در کلام مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شناسایی شد «بی‌تفاوتی ملت و دوری از صحنه‌های انقلاب» است. ایشان می‌فرمایند: «آنجایی کشورها ضربه می‌خورند، شکست می‌خورند که مردمشان در صحنه نباشند یا وحدت عمل نداشته باشند» (امام خامنه‌ای،

۱۳۹۲/۸/۲۹). همچنین در فرازی دیگر بیان می‌کنند: «در مقابل فعالیت دشمن، کشور نباید در حال انفعال به سر ببرد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۲/۱).

یکی از شیوه‌های رایج سلطه‌نویس در شرایط فعلی جهان تهاجم فرهنگی است. تهدیدات فرهنگی با توجه به ماهیت فرهنگی نظام جمهوری اسلامی، با گسترش رسانه‌های چندسویه بیشتر شده است. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) بارها تصریح کردند: «امروز دشمن بیشترین همت خود را روی تهاجم فرهنگی گذاشته است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۶۲/۲/۱۲). «علیه کشور ما در زمینه هجوم فرهنگی خیلی کار دارد می‌شود... حالا امروز هم که فضای مجازی آمده است و حجم چند برابر شده، لکن از سابق هم به وسیله رادیوها، به وسیله تلویزیون‌ها، با وسایل گوناگون علیه مسائل فرهنگی در جمهوری اسلامی تلاش می‌شده و کار می‌شده» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۲/۲۸). همچنین در خصوص نفوذ فرهنگی می‌فرمایند: «غلبه بر جمهوری اسلامی و غلبه بر حاکمیت اسلام، با جنگ نظامی و با تحریم اقتصادی موفقیت‌آمیز نیست، [بلکه] با کار فرهنگی و نفوذ فرهنگی موفقیت‌آمیز است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۵/۳۰).

توزیع عادلانه ثروت و درآمد و مبارزه با فساد و تبعیض در جامعه از تنگناهایی است که معظم‌له کارگزاران نظام جمهوری اسلامی را دعوت به مراقبت نموده و همیشه خواهان اصلاح آن هستند. بیان شده است. ایشان می‌فرمایند: «اساس اصلاحات این است که ما با فقر و فساد و تبعیض مبارزه کنیم. هر اصلاحاتی - اگر واقعاً اصلاحات باشد - بر محور این می‌چرخد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۵/۵). نیز تصریح کردند: «امروز بیش از گذشته هم حتی گفتمان عدالت‌طلبی و رفع تبعیض و مبارزه با فساد در کشور مستقر و حاکم است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۸/۲۱).

رهبر معظم انقلاب در بیانات مختلف خود در ضرورت تکثیر نسل و خطرات کاهش جمعیت بارها هشدار داده‌اند و درباره لزوم تغییر سیاست‌های جمعیتی یادآور شده‌اند که: «ازدواج بهنگام و بدون تأخیر یکی از کارهای لازم و واجب است؛ فرزندآوری و تکثیر نسل یکی از آن وظایف مهم و اساسی است که بایستی انجام بگیرد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۱۱/۱۵). «اگر این جامعه محروم بماند از یک جمعیت قابل جوان، دشمن بر این جامعه مسلط خواهد شد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۱/۲۶). «یکی از خطراتی که وقتی انسان درست به عمق آن فکر می‌کند، تن او می‌لرزد، این مسئله جمعیت است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۹/۱۹).

از سخنرانی‌های تحلیل‌شده چنین استنباط می‌شود که در مدل سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نه راهبرد عمده برای تأمین امنیت و مقابله با تهدیدات وجود دارد که عبارت‌اند از: اقتصاد مقاومتی، تهدید در برابر تهدید، توانمندی نیروهای مسلح، امید به آینده، جهاد تبیین، دیپلماسی فعال، مدیریت جهادی، اقدامات پیشگیرانه، دفاع همه‌جانبه. در ادامه به مصادیق هر کدام پرداخته می‌شود:

مقوله «اقتصاد مقاومتی»، نظام اقتصادی است که از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با مقوله‌های کاهش وابستگی به نفت، حمایت از تولید داخلی، مدیریت مصرف، استفاده بهینه از زمان و مکان، خودباوری اقتصادی، مدیریت منابع ارزی و قطع وابستگی به خارج، پرهیز از تجمل‌گرایی و فرهنگ درست کار تعریف می‌شود. ایشان خطاب به جوانان می‌فرمایند: «خودباوری و پشتکار را می‌توان دو عام مهم در قطع وابستگی و تحقق استقلال صنعتی و اقتصادی قلمداد نمود» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۸/۱۰). نیز می‌فرمایند: «...باید کمک کنیم کشور پیش برود. نمی‌گوییم پول را بردارید بروید حتماً اتفاق کنید، حتی اگر اتفاق هم نکنید، همین پولی که صرف این تجملات می‌شود، در تولید برای خودشان بکار بیندازید و در کارخانجات سهام شوند و تولید کنند» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۱/۱). «فرهنگ کار در کشور باید جوری باشد که مردم کار را عبادت بدانند» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۵/۱۶). تأمین امنیت اقتصادی و عدالت اقتصادی از دیگر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی است که ایشان تصریح می‌کنند: «انحرافات اقتصادی، منفعت‌پرستی و گران‌فروشی، موجب فلج شدن مردم و ناراحتی آنان می‌گردد» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۱/۱۸). یکی از پایه‌های محکم اقتصاد مقاومتی را معظم‌له اقتصاد دانش‌بنیان معرفی می‌نمایند: «اساس کار در اقتصاد مقاومتی، اقتصاد دانش‌بنیان است؛ [زیرا] اقتصاد مقاومتی اقتصاد درون‌زا است، اقتصادی است که در داخل پایه‌های مستحکمی دارد» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۷/۲۲).

یکی از راهبردهای دفاعی که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به آن پرداخته‌اند «راهبرد تهدید در برابر تهدید» است. آمادگی برای مقابله درازمدت در مقابل تهدیدات، بحث توازن تهدید، به‌طور عملی در سال ۱۳۹۰ در دانشکده افسری امام علی (علیه‌السلام) از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) مطرح شد. ایشان اعلام کردند: «هرکسی فکر تجاوز به جمهوری اسلامی ایران مخیله‌اش خطور کند، باید خود را آماده دریافت سیلی‌های محکم و مشت‌های پولادین کند.

دوران بزن دررو تمام شده است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۸/۱۹). مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) معتقدند: «موقعیت راهبردی جمهوری اسلامی و همچنین حساسیت منطقه غرب آسیا و طمع دائمی قدرت‌های سلطه‌گر، برای تأمین امنیت ملت، کشور و آینده، باید علاوه بر توان دفاعی، توان تهاجمی را نیز افزایش داد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۶/۱۰)

یکی از مهم‌ترین نیازهای کشورهای درحال توسعه، تصمیم‌گیری در رابطه با چگونگی نوآوری، هوشیاری، مردم‌پایه بودن و ارتقاء توانمندی نیروی انسانی و کارایی تجهیزات نظامی است. «توانمندی نیروهای مسلح» از مقولات راهبردی در سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است که می‌فرماید: «جریان عظیم استعداد و عشق و ابتکار و حرکت در جهت خودباوری و خودکفایی در نیروی هوایی، در کل ارتش، در نیروهای مسلح و در سراسر کشور، یک جریان است که امروز حتی مخالفین جمهوری اسلامی نمی‌توانند منکر بشوند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۱۱/۱۹). نیز تصریح می‌کنند: «نیروهای مسلح باید با هوشیاری و با مدیریت کارآمد و چابک، توانایی‌های انسانی و تجهیزاتی خود را روزبه‌روز ارتقاء دهند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۶/۱۱). یکی از تمایزات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با دیگر نیروهای نظامی دنیا، بهره‌مندی از پشتوانه مردمی است. ایشان می‌فرمایند: «نیروهای مسلح هم با مردم و هم در کنار مردم و نه در مقابل آن‌ها باشد برای او زینت و پشتوانه مستحکمی است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۷/۵).

در کلام مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) «امید به آینده» در راستای نگاه کلان راهبردی و عامل تحرک و پویای و انگیزه‌بخش است که بدون آن دستیابی به پیشرفت و ادامه حرکت در مسیر اهداف، امکان‌پذیر نخواهد بود. همان‌گونه که فرمودند: «اگر یک ملتی امید خود به آینده را از دست داد، یا همت او در باز کردن راه‌ها و پیش رفتن به سمت هدف‌ها سست شد، این ملت عقب خواهد ماند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۰/۸). معظم‌له در بیاناتشان در برابر هجمه وسیع دشمنان که همواره سعی در احساس ناکارآمدی را در بین مردم اشاعه می‌دهند می‌فرماید: «همیشه دشمنان بیرونی ملت ایران سعی کرده‌اند این «میکروب‌ها» را درون جامعه ایرانی رسوخ دهند؛ «شما نمی‌توانید»، «شما قادر نیستید»، «آینده‌تان تاریک است»، «افق‌تان تیره است»، «بیچاره شدید»، «پدرتان درآمد»، سعی این بوده است که ملت ما را ناامید، کسل، بی‌اعتماد به نفس، تبیل و چشم‌به‌دست بیگانه بار بیاورند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۱/۳۱). روح اصلی گام دوم انقلاب که در واقع «امید به

آینده» است و معظم له آن را «نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد» تعبیر می‌نمایند که بدون آن هیچ قفل و مسئله‌ای باز نمی‌شود: «توصیه من امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است. بدون این کلید اساسی همه قفل‌ها، هیچ گامی نمی‌توان برداشت» (بیانیه «گام دوم انقلاب»، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

لزوم هوشیاری آحاد جامعه، بصیرت‌افزایی و تبیین آرمان‌های انقلاب که با مقوله «جهاد تبیین» عملیاتی می‌شود، یکی از راهبردهای مهم دفاعی است که معظم له بارها به آن تأکید فرمودند: «بصیرت به معنی این است که انسان در حوادثی که پیرامون او می‌گذرد و در حوادثی که پیش روی او است و به او ارتباط پیدا می‌کند، تدبیر کند... بصیرت، نورا فکن است؛ بصیرت، قبله‌نما و قطب‌نماست...» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۸/۴). نیز می‌فرمایند: «هر ضربه‌ای که در طول تاریخ ما مسلمانان خوردیم، از ضعف قدرت تحلیل بود...» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۷۷/۱۱/۱۳). ایشان خطاب به جوانان و دانشجویان می‌فرماید: «شما جوانان بایستی در جلسات دانشجویی، روی تحول و حرکت به سوی آرمان‌های انقلاب کار کنید و آن را برای مردم تبیین کنید» (امام‌خامنه‌ای، ۱۴۰۰/۲/۲۱). ایشان در باب جهاد تبیین می‌فرمایند: «بقیه ائمه که با شمشیر نچنگیدند؛ جهادشان چه بود؟ «جهاد تبیین»؛ همین که بنده مکرر تکرار می‌کنم تبیین یا جهاد تبیین، تبیین کنید، روشنگری کنید» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۴۰/۱۱/۳).

«دیپلماسی فعال دفاعی»، یکی از مقوله‌های راهبردی از سیاست دفاعی نظام جمهوری اسلامی در بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است که به‌عنوان ابزاری مهم در تحقق اهداف کلان نقش دارد. ایشان می‌فرمایند: «ما باید در دیپلماسی موضع فعال داشته باشیم. مسائل فوق‌العاده پیچیده‌ای است؛ خیلی لازم است که با دقت و هوشیاری وارد میدان شویم» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۶/۳). از نقطه نظر اندیشه‌های دفاعی امام‌خامنه‌ای، در سیاست خارجی می‌توان با کاربست تاکتیک‌های سیاست خارجی به اقتدار رسید. «تاکتیک‌های سیاست خارجی ... در خدمت مبانی راهبردی [سیاست دفاعی] باعث افزایش اقتدار و تأثیرگذاری، ارتقای جایگاه کشور... می‌گردد» (امام‌خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۸/۱۰).

گفتمان «مدیریت جهادی» تنها الگوی برآمده از متن انقلاب اسلامی برای پیشبرد بخش‌های مختلف جامعه است. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، سال ۱۳۹۳ را سال «اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی» نامیدند. ایشان در باب ضرورت این نوع الگوی مدیریت می‌فرمایند: «با

حرکت عادی نمی‌شود پیش رفت... یک همت جهادی لازم است، تحرک جهادی و مدیریت جهادی برای انجام کارها لازم است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰). «اگر مدیریت جهادی یا همان کار تلاش با نیت الهی و مبتنی بر علم و درایت حاکم باشد، مشکلات کشور، در شرایط کنونی فشارهای خباثت‌آمیز قدرت‌های جهانی و در شرایط دیگر، قابل حل است و کشور حرکت روبه‌جلو را ادامه خواهد داد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۱۰/۲۳).

راهبرد دیگر سیاست دفاعی پایدار از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) راهبرد «بازدارندگی و اقدامات پیشگیرانه در برابر تهدیدات» است. بازدارندگی ماهیتی کاملاً دفاعی دارد. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پس از پایان هشت سال دفاع مقدس، بازدارندگی را به‌عنوان پایه اصلی دکترین نظام ایران نسبت به تهدیدات فزاینده تعیین نمود. امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) معتقدند: «یکی از اساسی‌ترین کارها همین است که ما ابزارهای دفاعی مان را تقویت بکنیم» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۶/۳). در سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اقتدار نیروهای مسلح در دفاع بازدارندگی شان تعریف می‌شود: «ارتش و سپاه پاسداران در چارچوب راهبرد «دفاع بازدارنده و مقتدرانه»، از آمادگی کامل برخوردارند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۴/۱۸).

یکی از مقوله‌های راهبردی سیاست دفاعی معظم‌له (مدظله‌العالی)، توجه به اصل «یکپارچگی و دفاع همه‌جانبه» در تمامیت ارضی، سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است. ایشان معتقدند: «جمهوری اسلامی در حال یک مبارزه همه‌جانبه است، کسی تردید ندارد؛ سخت‌تر از جنگ نظامی، جنگ‌های امنیتی اقتصادی و فرهنگی است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۲/۲۴). حتی وظیفه دفاع نیروهای مسلح، وسیع و بیش از دفاع نظامی بیان داشتند: «ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران و نیروی انتظامی در کشور ما سربازان آرمان‌های بلند انسان‌اند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۹/۳۰).

پیامدها و نتایج اتخاذ سیاست دفاعی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) عبارت‌اند از: امنیت پایدار، دفاع از مظلومان جهان، عزتمندی ملت ایران و امت اسلامی. از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، امنیت زیرساخت هر توسعه و پیشرفتی است و الگو و تناسب سیاست‌های دفاعی متأثر از آن است. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌فرمایند: «امنیت، زیرساخت همه

پیشرفت‌های یک ملت است، اگر امنیت نباشد، نه اقتصاد هست، نه فرهنگ هست، نه سعادت عمومی» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۷/۱۵).

همانند الگوی نظام سازی جمهوری اسلامی ایران، الگوی سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نو و متمایز می‌باشد. با تحلیل داده‌های به‌دست آمده مشخص شد که هستی‌شناسی سیاست دفاعی معظم‌له عبارت‌اند از: دفاع از حق مظلوم، حفظ ارزش‌های انسانی و الهی، حفظ کرامت انسان‌ها. ایشان می‌فرمایند: «شاخص دیپلماسی خود را، مقابله با رفتار جهان نظام سلطه و خروج از قاعده سلطه‌گر و سلطه‌پذیر می‌دانیم» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۵/۲۸). «ملت ایران معتقد به دفاع از مظلوم است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۵/۱). «آن چیزی که این دفاع برای آن انجام می‌گیرد، والاترین ارزش‌های انسانی و الهی است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۱۰/۲۳). «نه تنها دفاع از سرزمین که خود افتخار بزرگی است، بلکه دفاع از آرمان‌های انسانی، دفاع از شرف و کرامت انسانی است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۹/۳۰). ایشان معتقدند: «انگیزه سلطه‌طلبی در سلطه‌گران عالم، در نظام‌های مستکبر به همه ملت‌ها هشدار می‌دهد که ساخت درونی خود و آمادگی‌های لازم را برای تقویت این ساخت به وجود آورند و تقویت کنند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۲/۱۲). «امنیت پایدار» از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اساسی‌ترین نیاز، آبروی جامعه اسلامی و مقوله واقعی و عینی تعریف می‌شود که نظام اسلامی می‌بایست برای به دست آوردن آن سرمایه‌گذاری نماید. ایشان معتقدند: «امنیت یکی از اساسی‌ترین و اصلی‌ترین نیازهای یک ملت و یک کشور است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۷/۱۸). «امنیت مقوله‌ای است که هم کاملاً واقعی و ملموس و هم بسیار گسترده است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۱۱/۲۵). «باید امنیت سرمایه‌گذاری به‌طور کامل تأمین شود» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۳/۲۹).

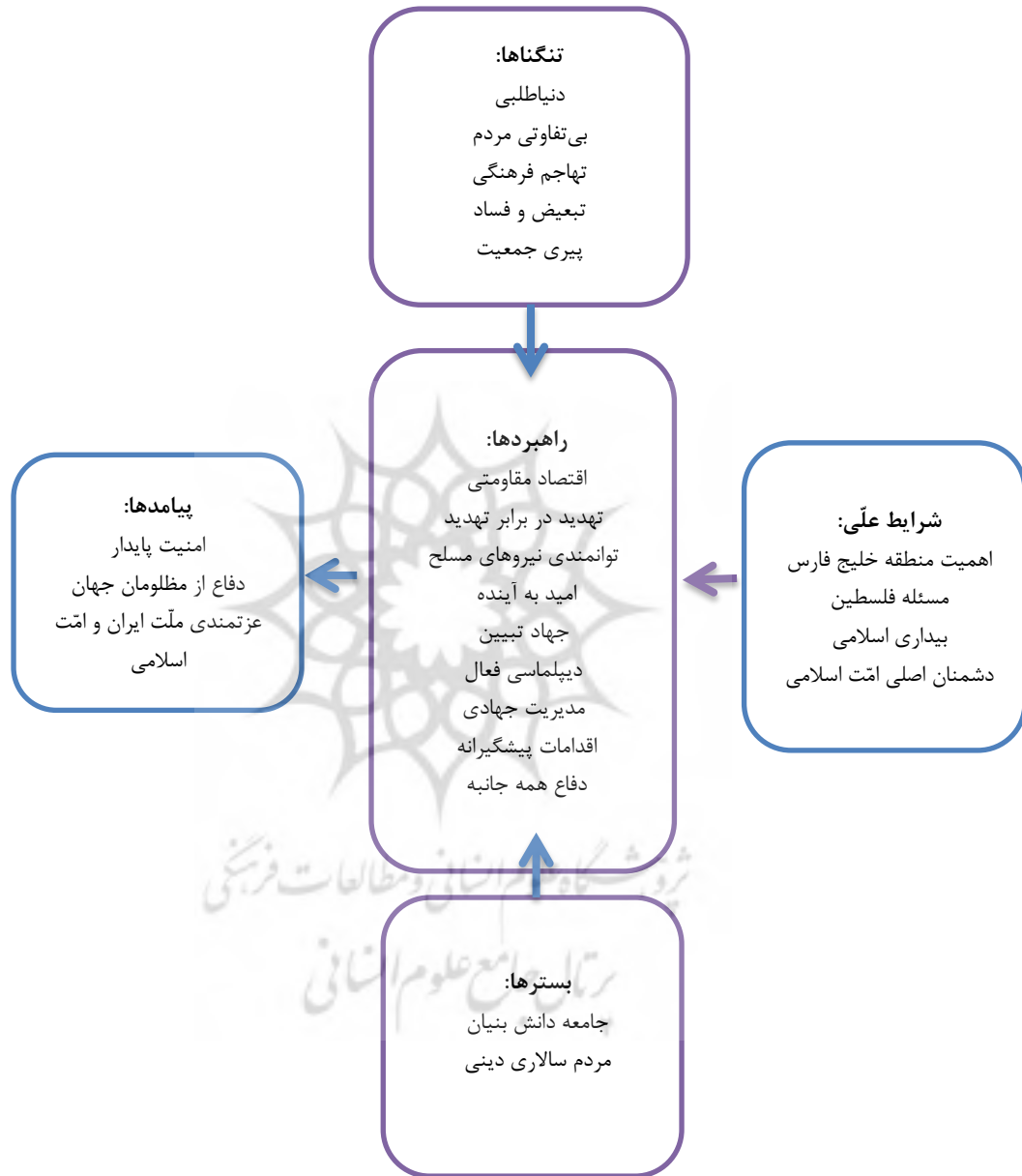
یکی دیگر از پیامدهای الگوی سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) «دفاع از مظلوم» و برخورد با ظالمان و سلطه‌گران است. ایشان می‌فرمایند: «ملت ایران معتقد به دفاع از مظلوم است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۵/۱). «در مبارزه مظلوم با ظالم و ستمگر هیچ مرزی وجود ندارد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۶/۲۹). معظم‌له معتقدند: الگوی دفاعی انقلاب اسلامی یگانه‌الگوی است که استکبار از آن هراس دارد و این الگو ماهیتش حمایت از مظلوم و برخورد با ظالم است. «انقلاب اسلامی یک الگوی جدید برای زندگی اجتماعات بشری ارائه کرده است و تا سال‌های متمادی و قرن‌ها یگانه الگوی جوامع انسانی خواهد بود و این چیزی است که استکبار، کمپانی‌های نفت‌خوار و

سرمایه‌داران عالم از آن در هراس هستند و هنگامی که حمایت جمهوری اسلامی ایران از مظلومین و مخالفت او با ظلم، ستم و زورگویی را می‌بینند. دشمنی خود را نشان می‌دهند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۶/۷). ایشان در فرازی دیگر می‌فرماید: «دفاع از حقوق مظلومین وظیفه همه ما است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۰/۱۹).

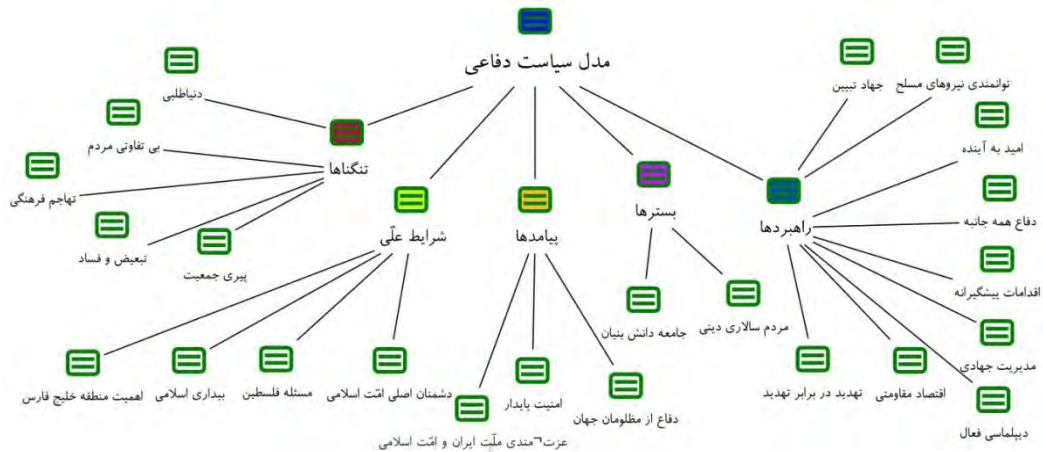
سومین پیامد سیاست دفاعی که از سخنرانی‌ها استخراج شد، «عزتمندی و هویت ملت ایران و امت اسلامی» است. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) از انقلاب اسلامی به عنوان «پرچم عزت ملت ایران» یاد می‌کنند که ملت باید آن را تا ظهور امام زمان (عجل‌الله‌فرجه) در دست خود محکم و استوار نگه دارد. ایشان می‌فرمایند: «یک ملت، با هویت اصلی خود، با عزت خود سرافراز می‌ماند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۷/۱۳). «ما از سرمایه عظیم و ارزنده‌ای که پیش ماست (انقلاب، اسلام و نظاممان) غفلت نخواهیم ورزید و از آن دفاع خواهیم کرد. دفاع جزئی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند، زنده نیست» (امام خامنه‌ای، ۶۸/۸/۲۹).

همچنین استقلال‌طلبی را لازمه دفاع با کرامت و عزتمند دانسته و می‌فرمایند: «بدانید یک ملت وقتی می‌تواند از کرامت خود، از عزت خود، از موجودیت خود به معنای واقعی کلمه دفاع کند که مستقل و متکی به خود، متکی به نیروی خود و به اراده خود باشد» (امام خامنه‌ای، ۸۳/۷/۲۲). احیای اقتدار و عزت مسلمانان از اهداف مهم انقلاب اسلامی است که نظام مقدس جمهوری اسلامی برای احیای آن در سراسر جهان سرمایه‌گذاری می‌کند: «احیای اقتدار و عزت مسلمین از اهداف مهم انقلاب اسلامی است و جمهوری اسلامی ایران با تمام وجود برای احیای هویت اسلامی مسلمانان در سراسر جهان سرمایه‌گذاری می‌کند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۶/۹).

مدل پارادایمی و نحوه دسته‌بندی و مرتبط بودن مقوله‌های سیاست دفاعی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) را بدین نحو می‌توان ارائه داد:

شکل ۱- مدل سیاست دفاعی مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

شکل ۲- مدل پارادایمی سیاست دفاعی مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)
(منبع: خروجی MAXQDA)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

درک صحیح اندیشه دفاعی رهبران، منبع ارزشمندی برای تنظیم رفتارها و کنش‌های کارگزاران و آحاد مردم جامعه است تا با معیاری دقیق و روشن بتوانند به اهداف و ارزش‌های کلان جامعه‌شان برسند. این پژوهش که با هدف ارائه مدل سیاست دفاعی براساس بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) انجام شد، در واقع تحلیلی است برای فهم شفاف و منطقی سیاست دفاعی عالی‌ترین مقام نظام جمهوری اسلامی تا چراغ هدایتی برای رسیدن به اهداف کلان انقلاب اسلامی و شیوه عمل برای مجاهدت در برابر تهدیدات باشد.

بر مبنای تحلیل انجام شده از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، سیاست دفاعی عبارت است از مجموعه تدابیر، خط‌مشی‌ها و رهنمودهای ابلاغ‌شده مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدارها و پیام‌هایشان به مردم و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی که با هدف دفع پیامدهای هر نوع تهدید اعم از اقتصادی، سیاسی، نظامی، اجتماعی و فرهنگی صورت گرفته است.

در مدل استخراج شده - که با استفاده از روش پدیدارشناسی به دست آمد - پدیده سیاست دفاعی با پنج مقوله عمده (شرایط علی، بسترها، تنگناها، راهبردها و پیامدها)، ۲۳ مقوله فرعی (اهمیت منطقه خلیج فارس، مسئله فلسطین، بیداری اسلامی در منطقه، دشمنان اصلی امت اسلامی،

مردم‌سالاری دینی، جامعه دانش‌بنیان، دنیاطلبی، بی‌تفاوتی مردم، تهاجم فرهنگی، تبعیض و فساد، پیری جمعیت، اقتصاد مقاومتی، تهدید در برابر تهدید، توانمندی نیروهای مسلح، امید به آینده، جهاد تبیین، اقدامات پیشگیرانه، دیپلماسی فعال، مدیریت جهادی، دفاع همه‌جانبه، دفاع از مظلومان جهان، امنیت پایدار، عزتمندی ملت ایران و امت اسلامی) و ۸۱ مؤلفه تعریف شده است. سیاست دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، برای حفاظت از کیان اسلامی و جلوگیری از هرگونه تهدیدی، بر محوریت بصیرت و برخورداری از بینش درست، پایه‌ریزی شده است. جامعه دانش‌بنیان، بستری است که امنیت پایدار در کالبد آن قرار گرفته و کنشگران این جامعه با جهاد تبیین و بیدارسازی همدیگر، نقشه‌های دشمن را بر ملا و عزتمندی امت اسلامی را رقم می‌زنند.

براساس یافته‌های این پژوهش، برای عملیاتی نمودن مطالبات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و سیاست‌های دفاعی ارائه شده پیشنهاد می‌شود؛ هر کدام از راهبردهای استخراج شده از بیانات مقام معظم رهبری در کتاب‌های درسی دانشجویان و دانش‌آموزان به‌عنوان محتوای درسی گنجانده شود. همچنین در راستای پیاده‌سازی مدل ارائه شده، صداوسیما جمهوری اسلامی ایران با تهیه برنامه‌هایی هر کدام از راهبردهای کشف شده را به مخاطبین انتقال دهد. نیز در آموزش مدیران و مسئولان مدل ارائه شده به‌عنوان محتوای آموزشی مدنظر قرار گیرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- برزگر، کیهان؛ رضایی، مسعود (۱۳۹۵). راهبرد دفاعی ایران از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه راهبردی، شماره ۷۴، صص ۳۳-۷.
- بیانات مقام معظم رهبری، نرم‌افزار حدیث ولایت.
- پیرس و رایبسون (۱۳۹۳). برنامه‌ریزی و مدیریت استراتژیک، ترجمه سهراب خلیلی شورینی، تهران: انتشارات یادواره کتاب.
- حسنوی، رضا و همکاران (۱۳۹۳). مجموعه مقالات دومین همایش تبیین اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای تهران: اداره عقیدتی سیاسی دانشگاه مالک اشتر.
- حسینی، سعادت (۱۳۸۰). سیاست دفاعی، فصلنامه مطالعات دفاعی امنیتی، شماره ۲۶.
- حسینی، حسین (۱۳۷۱). سیاست دفاعی، چارچوبی برای تحلیل، مجله سیاست دفاعی، سال اول، شماره ۱.
- زهدی، یعقوب (۱۳۹۴). سیاست دفاعی، چاپ اول، تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
- زهدی، یعقوب (۱۳۸۶). مقایسه سیاست دفاعی با راهبرد دفاعی و دکترین دفاعی، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال پنجم، شماره ۱۷.
- سیحانی‌فر، محمدجواد و همکاران (۱۳۹۱). اندیشه‌های دفاعی فرماندهی معظم کل قوا، تهران: دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع).
- سلمان‌نیا، احمد؛ نظام‌پور، قدیر؛ حاتمی، حمیدرضا و فخری، مجید (۱۳۹۷). الزامات دیدبانی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری (حفظه‌الله‌تعالی)، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژی، سال هفدهم، شماره ۷۸، صص ۳۴۳-۳۶۷.
- قاضی میرسعید، همکاران (۱۳۹۶). تحلیل مضمون ساخت درونی قدرت نیروهای مسلح برای جنگ‌های آینده از منظر فرماندهی معظم کل قوا، فصلنامه مدیریت نظامی، سال هفدهم، شماره ۴، صص ۱۰۰-۷۷.
- قیصری، نورالله (۱۳۹۵). سیاست دفاعی نظام جمهوری اسلامی ایران: بررسی اسناد کلان، فصلنامه علمی پژوهشی رهیافت انقلاب اسلامی، سال دهم، شماره ۳۷.
- کالینز، جان. ام (۱۹۹۱). استراتژی بزرگ، ترجمه کوروش بایندر، تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- کیوی، ریمون (۱۳۸۷). روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک گوهر، تهران: نشر تونیا.
- محمدی فاتح، اصغر؛ کریمی، حمید (۱۳۹۹). طراحی الگوی اندیشه مقام معظم فرماندهی کل قوا (حفظه‌الله‌تعالی)
- مرادپیری، هادی (۱۳۹۱). الگوی دفاعی در اندیشه دفاعی حضرت امام خامنه‌ای، فصلنامه بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، شماره ۹، صص ۸۳-۱۱۲.

مرکزی مقدم، حسین (۱۳۹۹). تهاجم فرهنگی و راهکارهای مقابله با آن در اندیشه رهبر معظم انقلاب، رهیافت فرهنگ دینی سال سوم، شماره ۹، صص ۷۲-۵۵
نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵). فرهنگ دفاعی امنیتی، تهران: سنا.
نی نوس، برت (۱۳۷۷). رهبری بصیر، ترجمه محمد ازگلی وبرزو فرهی، چاپ اول، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).

هاشمیان فرد، زاهد (۱۳۸۸). جهاد دفاعی (اصول و الزامات)، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
وطن دوست، غلامرضا، رستمی، محمدصادق، (۱۳۹۹). الگوی سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه مقام معظم رهبری و فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی)، سال یازدهم، شماره ۳۵، صص ۱۴۰-۱۲۶

پایگاه رسمی حضرت امام خامنه‌ای (<https://farsi.khamenei.ir>)

